

Vígh-Szabó Melinda

Aa, bee, tsee – anyanyelv és anyanyelvi oktatás Észtországban

Nyelvápólas: tradíció és modernitás

Példamutató, hogy milyen lépéseket tett az anyaország az elmúlt időszakban a mindössze megközelítően egymillió ember által beszélt észt nyelv védelme érdekében. A nyelvápólas, az anyanyelvi nevelés mintaszerűen építkezik a múlt eredményeiből, és hasznosítja a legújabb technikai vívmányokat.

A XX. században megindult nyelvfejlesztés viharos évtizedekre tekinthet vissza. A századelőn Eduard Ahrens, Johannes Aavik és Johannes Voldemar Veski – a tudatos nyelvművelés legnevesebb észt képviselői – játszottak fontos szerepet a finn alapú észt írásmód kialakításában, a nyelv egységesítésében és a tudományos nyelv fejlesztésében. Az észt helyesírást 1918-ban szabályozták először (Eesti keele õigekirjutuse sõnaraamat) (Sutrop 2007).

Az első köztársaság idején (1918–1940) rendkívüli kulturális fejlődés ment végbe: az észt nyelv az élet minden területén képes volt ellátni a feladatát. 1940 és 1991 között azonban a szovjet megszállás magával hozta az észt nyelv használati területeinek a beszűkülését. Az általános képzési és a szakképzési rendszer észt és orosz nyelvűre szakadt szét. A felsőoktatásban és a tudományban is részben az orosz nyelvet használták. Megszűnt a legtöbb észt napilap és folyóirat, a külföldi kapcsolatokat korlátozták. 1946-ra az észt beszélők száma a korábbi egyötödre csökkent. Az 1632-ben alapított Tartui Egyetemen – ahol 1919-ben az Észt Nyelvi Tanszéket is megnyitották – orosz cenzori poszt jött létre (Rannut 1999: 240).

Az 1989-es népszámlálás 963 ezer észtet és 475 ezer oroszot regisztrált (1). Még ugyanebben az évben, január 18-án megszületett az a nyelvtörvény, amely államnyelvvé nyilvánította az észt nyelvet. Az 1990-es választásokon törvényesítették a nemzeti színeket, és felállították az Észt Köztársaságban a Nemzeti Nyelvi Bizottságot (Rannut 1999: 247). Napjainkban Észtország – többek között – magas színvonalú oktatásáról, valamint ennek igen fejlett internetes és számítástechnikai háttéréről ismert. Az észt nyelv – amely az ország egyetlen hivatalos nyelveként a teljes államiság funkcióit is hordozza – és a magas anyanyelvi tudás éppen ennek a két tényezőnek a következménye. Az 1996-ban bevezetett és napjainkban is futó Tigrisugrás program az oktatási rendszer informatikai háttérében végrehajtott innovációs fejlesztést jelenti, amely az iskolák informatikai hálózatba való bekötésén és a tanárok felkészítésén túl a távoktatás széles körű alkalmazhatóságát is biztosítja (a projektről bővebb információ a Tigrisugrás Alapítvány oldalán (2) olvasható).

Az észt oktatási rendszer négylépcsős: a gyermekek az alapfokú oktatást megelőzően iskolára felkészítő intézményekbe (bölcsődébe, óvodába) járnak. Az intézményesített, kilenc évig tartó alapfokú oktatásban hétéves kortól 17 éves korig vesznek részt a tanulók. Az alapfokú oktatás állami, önkormányzati, valamint magánintézményekben zajlik. Ezekben az iskolákban biztosítani kell a nem észt anyanyelvű tanulóknak, hogy anyanyelvükön tanulhassanak (McPake–Tinsley 2008: 18). A hároméves középfokú oktatás gimnáziumokban és szakiskolákban folyik, ahol 2007 óta az észt az oktatás nyelve (vagyis az órák legalább 60%-a ezen a nyelven folyik). A nem észt tannyelvű iskolákban is olyan szinten kell elsajátítani az államnyelvet, hogy a tanuló észt nyelvi kompetenciája elegendő legyen ahhoz, hogy később ezen a nyelven is folytatni tudja a tanulmányait (3). A felsőoktatást főiskolákon és egyetemeken biztosítják. A főiskolai képzés három- vagy

négyéves; az egyetemi oktatás a hároméves alap-, a kétéves mester-, illetve a három- vagy négyéves doktori képzésre épül. Az észtországi felnőttoktatási rendszer szintén fontos szerepet játszik a társadalomban (az Észt Felnőttoktatók Szövetségének honlapja a <http://www.andras.ee> oldalon érhető el).

Függetlenség – új utak a nyelv védelmében

1990 után – az észt önállóvá válás kezdeti szakaszában – átalakították az iskolákat, megváltoztatták a tudomány finanszírozási rendszerét, ez pedig természetesen hatással volt a nyelvtudomány fejlődésére is. A Nyelvi és Irodalmi Intézet (Keele ja Kirjanduse Instituut), valamint az Észt Nyelvi Intézet (Eesti Keele Instituut) korábban elkezdett munkákat fejezett be. Megjelent az Észt irodalmi nyelv értelmező szótára (*Eesti kirjakeele seletussõnaraamat*) (Nurm 1993), az Észt nyelvjárások szótára (*Eesti murrete sõnaraamat*) (Haak 2001), valamint két kötetben kiadták *Az észt nyelv nyelvtana (Eesti keele grammatika)* című akadémiai munkát (Erelt – Kasik et al. 1993, 1995).

1992-ben a Tartui Egyetemen megalapították az Általános Nyelvészeti Tanszéket (Õim 2000), majd 1995-ben az egyetem Észt Nyelvi Tanszékéhez csatolták a régi írott nyelvvel foglalkozó kutatócsoportot (Kingisepp–Sõrmus 2001). Két évvel később meg is jelenhetett az Észt nyelvű régi szövegek és szójegyzék című munka (*Eesti keele vanimad tekstid ja sõnastik*) (Ehasalu 1997). Szintén ebben az évben adták ki három kötetben az angol nyelvű tipológiai tanulmányok – *Estonian: Typological Studies* – sorozatot (Erelt 1997).

A Tartui Egyetemen szociolingvisztikai szempontból igen jelentős beszélt nyelvi korpuszt állítottak össze, amely számos jelenkori és jövőbeli kutatás alapjául szolgálhat. A 422 hangszalagot, 18 videokazettát, 743 lejegyzett szöveget, 515 600 szövegszót tartalmazó korpusz 2002 októberére alakult ki.

Észtország is bekapcsolódott a PHARE-programba, 1994-ben pedig lehetőség nyílt arra is, hogy a Copernicus program keretében az ország az Európai Unió nyelvtechnológiai projektjeihez csatlakozzon. Emellett számos nyelvi program indult be állami támogatással a 2000-es években. Az észt nyelv művelést leginkább érintő kezdeményezés 1998-ban indult el, amikor az Észt Köztársaság kormánya az – Oktatási és Tudományos Minisztériumhoz tartozó, illetve az oktatási miniszter tanácsadó szerveként működő – Észt Nyelvi Bizottság feladatául tűzte ki az észt nyelv fejlesztési stratégiájának összeállítását – *EKAS – Eesti keele arendamise strateegia 2004–2010* (magyar fordításban: Vigh-Szabó 2005) –, amely az Észt Köztársaság nyelvpolitikájának alapdokumentuma lett. 2001–2002-ben a bizottság meg is kezdte az észt nyelv állapotát vizsgáló kutatásokat. Ennek eredményeként számos munka született. 2007-ben az észt parlament úgy módosította Észtország alkotmányát, hogy abban felértékelődött az észt nyelv nemzetikultúra- és identitástudat-hordozó szerepe. Ma a Tartui Egyetemen, a Tallinni Egyetemen, a tallinni Észt Nyelvi Intézetben, az Észt Bölcsészeti Intézetben és a világ számos tudományos központjában foglalkoznak az észt nyelv kutatásával és oktatásával. Az Észt Nyelvi Intézet, valamint a Nyelvi és Irodalmi Intézet is nagy szerepet játszik az észt nyelv gondozásában.

A legújabb lépések

Egy 2011-ben indult hétéves fejlesztési terv – *Eesti keele arengukava 2011–2017 (4)* – keretében az Oktatási és Tudományos Minisztérium több mint 61 millió eurót fordított az észt nyelv támogatására. A fejlesztési terv, amely Pomozi Péter fordításában (2011) magyarul is olvasható, a fent említett *EKAS – Eesti keele arendamise strateegia 2004–2010* folytatása. Célkitűzései lefedik az oktatás, a kutatás, a nyelvtanulás és a nyelvjárások védelmének számos területét. A teljes összegből 12 millió eurót szánnak az észt nyelv kutatására, új szótárak kiadására. Közel 18 millió eurót fordítanak oktatásra és nyelvtanulásra, 7,5 millió eurót pedig a nyelvtechnológiai fejlesztésekre. Több mint kétmillió eurót szánnak az észt nyelvjárások megőrzésére. A fejlesztési terv az észt nyelvet tanító tanároknak is több lehetőséget teremt az önfejlesztésre: a program

kötelezővé teszi a továbbképzést, de lehetőséget nyújt hosszabb időtartamú fizetett tanulmányi szabadság kivételére is. A felsőoktatás alap- és mesterképzéseiben, valamint a doktori iskolákban születő idegen nyelvű diplomamunkákhoz és értekezésekhez észt nyelvű absztraktot kell csatolni (5).

A 2011-es év a régi, 1995-ben elfogadott nyelvtörvény módosításának az időszaka is volt (6). Az új, 46 paragrafust tartalmazó törvényben helyet kapott az Oktatási és Tudományos Minisztérium fennhatósága alá tartozó Észt Nyelvi Bizottság tagjai kinevezésének törvényi szabályozása és feladatainak a meghatározása. A törvény továbbra is szabályozza az államnyelvből tett vizsga feltételeit és felhasználhatósági területeit. A szabályozás támogatja a regionális nyelvváltozatokat (az irodalmi nyelvi normákat és a nyelvjárásokat), valamint meghatározza az észt köznyelv és jelnyelv helyét a társadalomban.

Észt filológia – egyetemi körkép

Észtországban két egyetemen tanulhatnak észt szakos hallgatók: a Tallinni Egyetemen (Tallinna Ülikool) és a Tartui Egyetemen (Tartu Ülikool).

A Tallinni Egyetem Filológiai Karának Észt Nyelvi és Kulturális Intézetéhez (Eesti Keele ja Kultuuri Instituut) öt tanszék tartozik: az Észt Nyelvi és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, az Észt mint Második Nyelvi Tanszék, az Irodalomtudományi Tanszék, a Finn Nyelvi és Kulturális Tanszék, valamint az Észt Nyelvi Lektorátus. Az intézetben a következő alapszakok közül választhatnak a diákok: észt filológia, észt mint idegen nyelv, észt kultúra, előadó-szerkesztő, finn filológia. A mesterképzések a következő szakokat kínálják: észt nyelv és irodalom szakos tanár, észt mint idegen nyelv szakos tanár, nyelvmentor, irodalmár, nyelvész és kommunikációs szakember. A kínálatot nyelvtudományi doktori iskola zárja. Az intézethez a következő társintézmények csatlakoznak: az Anyanyelv Oktatásának Információs Központja, a Szaknyelvi Központ, a Kommunikációs Labor, valamint a Finn Nyelv Oktatásának Információs Központja (7).

A Tartui Egyetem Filozófiai Karának Észt és Általános Nyelvészeti Intézetéhez (Eesti ja üldkeeleteaduse instituut) négy tanszék tartozik: az Észt Nyelvészeti Tanszék, az Észt mint Idegen Nyelvi Tanszék, a Finnugor Tanszék és az Általános Nyelvészeti Tanszék. Az Észt Nyelvészeti Tanszéken három képzési formában – alap-, mester- és doktori képzésben – oktatják az észt nyelvet. A tanszéken folyó kutatási projektek kiterjednek a mai észt írott nyelvi grammatikára, a régi írott nyelv tanulmányozására, a szövegnyelvészetre, az észt nyelvjárások fonetikájára és grammatikájára, valamint nyelvtörténeti vizsgálódásokra rokon nyelvi kontextusban (8). Az intézeten belül két kutatócsoport működik: a Tartui Egyetem Számítógépes Nyelvészeti Kutatócsoportja (Tartu Ülikooli Arvutilingvistika uurimisrühm) és a Régi Írott Nyelvi Kutatócsoport (Vana kirjakeele uurimisrühm) (9). Az intézethez két központ is kapcsolódik: a Paul Ariste Óshonos Finnugor Népek Központja (Tartu Ülikooli Paul Ariste soome-ugri põlisrahvaste keskus) és a Dél-észtországi Nyelvészeti és Kulturális Kutatóközpont (Tartu Ülikooli Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskus).

Összegzés – tények a szavak helyett

Számos példa mutatja, hogy egy kis nyelv csak tudatos nyelvpolitika és nyelvművelés eredményeképpen tartható fenn. Az észt nyelvtudomány és ezzel párhuzamosan az észt anyanyelvi nevelés didaktikája és metodikája az elmúlt évtizedekben bonyolult fejlődésen ment keresztül. A XX. században a tudatos nyelvfejlesztés az európai kultúrnyelvek sorába emelte az észtet. Az írott nyelv és a magas szintű anyanyelvi tudás az oktatás, a kultúra és a különböző számítástechnikai fejlesztések segítségével maradhatott fenn Észtországban. Külön tanulmányt érdemelnének azok a törekvések, amelyek az önállóvá válás éveiben egyrészt az orosz nyelvű iskolákban az észt nyelv tanítási hatékonyságának a növelésére jelentek meg, másrészt az orosz anyanyelvű lakosság nyelvi integrációját célozták.

Észtországban 2001-től rendeznek alkalmazott nyelvészeti konferenciákat, ahol a szakemberek azért találkoznak, hogy megoldást találjanak a gyakorlatban jelentkező különböző problémákra. A nyelvtanítás, a szociolingvisztika, a nyelvtechnológia, a lexikológia és a grammatika témaköreiben számos fontos és az észt nyelv megőrzésében előremutató eredmény született. Az észt nyelv védelmére tett állami és intézményi törekvések példamutatóak minden nemzet számára.

Irodalom

- Ehasalu, Epp 1997. *Eesti keele vanimad tekstid ja sõnastik*. Tartu Ülikool. Tartu.
- Erelt, Mati – Kasik, Reet – Metslang, Helle – Rajandi, Henno – Ross, Kristiina – Saari, Henn – Tael, Kaja – Vare, Silvi 1993/1995. *Eesti keele grammatika I–II*. Eesti Teaduste Akadeemia. Eesti Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn.
- Erelt, Mati (ed.) 1997. *Estonian: Typological Studies*. Tartu Ülikool. Tartu.
- Haak, Anu 2001. *Eesti murrete sõnaraamat*. Eesti Keele Instituut. Tallinn.
- Kingisepp, Leelo – Sõrmus, Elle 2001. Ülevaade võõrkeeleõppe meetoditest. Keeleõpetaja metoodikavihik. TEA Kirjastus. Tallinn.
- McPake, Joanna – Tinsley, Teresa 2008. *Európa minden nyelve kincs*. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet. Budapest.
- Nurm, Ernst 1993. *Eesti kirjakeele seletussõnaraamat*. Eesti Teaduste Akadeemia. Eesti Keele Instituut. Kirjastus Valgus. Tallinn.
- Pomozí Péter 2011. *Kis nyelv – nagy stratégia. Az észt nyelvpolitikai modell*. Az észt kultúra kiskönyvtára 1. Budapest.
- Rannut, Mart 1999. Messze túl a nyelvpolitikán: a Szovjetunió Észtország ellenében. In: Szépe György – Derényi András (szerk.) *Nyelv, hatalom, egyenlőség. Nyelvpolitikai írások*. Corvina Kiadó. Budapest. 224–250.
- Sutrop, Urmas 2007. *ÕSi lätted. Õigekeelsusõnaraamatud läbi sajandi*. Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat 1918. Eesti Keele Sihtasutus. Tallinn.
- Vígh-Szabó Melinda (ford.) 2005. *Az észt nyelv fejlesztési stratégiája 2004–2010*. BDF Uralisztikai Tanszék. Szombathely.
- Õim, Haldur 2000. Eesti keeleteadusliku mõtte areng XX sajandil. *Keel ja Kirjandus* 7: 468–479.

- (1) Rahvaloenduse tulemused. <http://www.stat.ee/60290> (2013. január 24.)
- (2) Tigrisugrás Alapítvány. <http://www.tiigrihype.ee/et> (2013. január 24.)
- (3) Oktatás Észtországban. <http://hirmagazin.sulinet.hu/hu/oktatas/oktatas-esztorszagban> (2013. január 24.)
- (4) Eesti keele arengukava 2011–2017. http://ekn.hm.ee/system/files/Eesti_keeles_arengukava_2011-2017_0.pdf (2013. január 24.)
- (5) Riik süstib seitsme aastaga eesti keele turgutamisse miljardi. <http://www.epl.ee/news/eesti/riik-sustib-seitsme-aastaga-eesti-keeles-turgutamisse-miljardi.d?id=51285857> (2013. január 25.)
- (6) Riigikogu kiitis heaks uue keeleseaduse. <http://poliitika.postimees.ee/393058/riigikogu-kiitis-heaks-uue-keeleseaduse/> (2013. január 25.)
- (7) Eesti Keele ja Kultuuri Instituut. <http://www.tlu.ee/?CatID=2106&LangID=1> (2013. január 31.)
- (8) Tartu Ülikool. Eesti keele osakond. <http://www.fl.ut.ee/39091> (2013. január 31.)
- (9) Vana kirjakeele uurimisrühm. <http://www.murre.ut.ee/vakkur/> (2013. január 31.)

Az írás szerzőjéről

Vígh-Szabó Melinda

Pannon Egyetem, Veszprém, Magyarország

vigh.szabo[kukac]gmail.com